

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

SOVET DAVRIDA IJTIMOY SIYOSATNING SAMARQAND VILOYATIGA TA'SIRI (1946–1991-YILLAR)

Nazarov O'rol Sirojiddin o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, tayanch doktorant.

e-mail: uralnazarov13@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2354-4552>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada 1946–1991-yillarda sovet ijtimoiy siyosatining Samarqand viloyati aholisining turmush sharoitlariga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda uy-joy qurilishi, transport infratuzilmasi, suv va gaz ta'minoti, maishiy xizmat ko'rsatish hamda shahar va qishloq hududlaridagi ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanish jarayonlariga e'tibor qaratilgan. Statistik ma'lumotlar va boshqa manbalar asosida ijtimoiy xizmatlar ko'lamiga kengayib borganligi bilan birga, ularning hududiy qamrovi va aholi qatlamlari bo'yicha bir xil darajada taqsimlanmaganligi ko'rsatib beriladi. Maqolada sovet ijtimoiy siyosatining Samarqand viloyatidagi natijalari va mavjud cheklavlari o'zaro bog'liq holda baholanadi.

Kalit so'zlar: Bog'ishamol, Temiryo'l, Siyob, aholi punkti, yog'och karkasli inshoot, maishiy xizmatlar.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА НА САМАРКАНДСКУЮ ОБЛАСТЬ (1946–1991 ГГ.)

Назаров Урол Сирожиддин угли

Самаркандский государственный университет имени Шарофа Рашидова, докторант.

Аннотация.

В данной статье анализируется влияние советской социальной политики на условия жизни населения Самаркандской области в 1946–1991 годах. Особое внимание в исследовании уделяется процессам развития жилищного строительства, транспортной инфраструктуры, водо- и газоснабжения, бытового обслуживания, а также социальной инфраструктуры в городских и сельских районах. На основе статистических данных и других источников показано, что, несмотря на постепенное расширение масштабов предоставления социальных услуг, их территориальный охват и распределение между различными слоями населения оставались неравномерными. В статье результаты советской социальной политики в Самаркандской области рассматриваются во взаимосвязи с существовавшими ограничениями.

Ключевые слова: Богишамол, Темирйул, Сиаб, населённый пункт, сооружение с деревянным каркасом, бытовые услуги.

THE IMPACT OF SOVIET-ERA SOCIAL POLICY ON THE SAMARKAND REGION (1946–1991)

Nazarov O'rol Sirojiddin o'g'li

Samarkand State University named after Sharof Rashidov, Doctoral Student.

Abstract.

This article analyzes the impact of Soviet social policy on the living conditions of the population of the Samarkand region between 1946 and 1991. The study focuses on the development of housing construction, transport infrastructure, water and gas supply, household services, and social infrastructure in urban and rural areas. Based on statistical data and other sources, the article demonstrates that although the provision of social services gradually expanded, their geographical coverage and distribution among different segments of the population remained uneven. The article evaluates the outcomes of Soviet social policy in the Samarkand region in relation to its existing limitations.

Keywords: Bog'ishamol, Temiryo'l, Siyob, settlement, timber-frame structure, household services.

Kirish. XX asrning ikkinchi yarmida O'zbekiston SSR hududlarida amalga oshirilgan ijtimoiy siyosat aholining turmush sharoiti, mehnat munosabatlari, uy-joy bilan ta'minlanishi, kommunal va maishiy xizmatlar tizimining rivojlanishi, pensiya-nafaqa ta'minoti hamda ijtimoiy infratuzilmaning kengayishiga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Mazkur jarayonlar respublikaning yirik iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri bo'lgan Samarqand viloyatida ham o'ziga xos shakllarda namoyon bo'ldi. Viloyatning shahar va qishloq hududlari o'rtasidagi demografik, xo'jalik va infratuzilmaviy tafovutlar ijtimoiy siyosat natijalarini hududiy jihatdan tabaqalashtirilgan holda baholashni taqozo etadi.

Urushdan keyingi davrda Samarqand viloyatida aholi sonining o'sishi, migratsiya jarayonlarining faollashuvi,

sanoat korxonalari va qishloq xo'jaligi tarmoqlarining rivojlanishi ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojni sezilarli darajada oshirdi. Natijada uy-joy fondini kengaytirish, suv va gaz ta'minotini yaxshilash, transport, maishiy xizmat, umumiy ovqatlanish, sog'liqni saqlash hamda ijtimoiy ta'minot tizimlarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Biroq rasmiy ko'rsatkichlardagi o'sish ijtimoiy xizmatlardan barcha hududlar va aholi qatlamlari teng darajada foydalanishini anglatmaydi. Xususan, shahar va qishloq joylarida xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari, ularning qamrovi va sifati o'rtasida sezilarli tafovutlar saqlanib qoldi.

Ushbu siyosatning amaliy ta'sirini baholash uchun aholining kundalik turmush sharoiti, ishchi-xodimlar va qishloq aholisi daromadlari, pensiya va nafaqalar, maishiy xizmatlardan foydalanish darajasi, uy-joy va kommunal ta'minot holati kabi ko'rsatkichlarni o'zaro bog'liqlikda tahlil qilish zarur. Bunday yondashuv sovet ijtimoiy siyosatining tashkiliy-institutsional ko'lamini ham, uning kundalik hayotdagi real natijalarini ham aniqlash imkonini beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi 1946–1991-yillarda sovet ijtimoiy siyosatining Samarqand viloyati aholisining turmush sharoiti va ijtimoiy ta'minot tizimiga ta'sirini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda aholi soni va migratsiya jarayonlari, uy-joy va kommunal xizmatlar, maishiy xizmat hamda umumiy ovqatlanish tizimi, ishchi-xodimlarning daromadlari, pensiya va nafaqalar, shuningdek, shahar va qishloq hududlaridagi ijtimoiy tafovutlar asosiy tahlil yo'nalishlari sifatida o'rganiladi. Shu orqali viloyatda sovet ijtimoiy siyosatining natijalari, imkoniyatlari va cheklovlari hududiy hamda ijtimoiy guruhlar kesimida baholanadi.

1946-yilning 1-dekabriga qadar Samarqand shahrining umumiy maydoni 3940 gektar bo'lib, shu maydonda joylashgan 30 440 ta imoratning foydali sahni 706 ming kvadrat metrga teng edi. Shu imoratlardan umumiy sahni 134 ming kvadrat metrga teng bo'lgan 2901 ta imorat davlat fondiga mansub edi [1]. Keltirilgan ma'lumotlar asosidagi hisob-kitobga ko'ra, davlat fondiga mansub imoratlar jami imoratlar sonining qariyb 9,5 foizini tashkil etgan. Demak, shahar imoratlarining son jihatidan asosiy qismi davlat fondidan tashqarida bo'lgan. Mazkur ma'lumotlar Samarqand shahri aholisining turmush tarzini o'rganishda moddiy muhitning dastlabki holatini tavsiflovchi dalil bo'lib xizmat qiladi.

Uy-joy fondining o'sish sur'ati past darajada edi. Shu sababli 1946–1950-yillarga mo'ljallangan planning asosiy vazifasi uy-joy fondini qayta tiklash, shuningdek, mehnatkashlarning maishiy sharoitini yaxshilashdan iborat edi [2]. Bu holat urushdan keyingi dastlabki yillarda uy-joy masalasi ijtimoiy hayotning yechimini kutayotgan muammolaridan biri sifatida qaralganini ko'rsatadi. Uy-joy siyosatining kundalik hayotga ta'sirini baholash uchun belgilangan maqsadlarni foydalanishga topshirilgan va ta'mirlangan turar joylar hajmi, uy-joy bilan ta'minlangan oilalar soni hamda maishiy sharoitdagi o'zgarishlar bilan qiyoslash zarur.

XX asrning 80-yillarida Samarqand viloyati tarkibida 14 ta tuman, 6 ta shahar, 11 ta shahar posyolkasi bo'lgan. Bu paytda Samarqand shahri Bog'ishamol, Temiryo'l va Siyob tumanlariga bo'lingan. Shuningdek, Samarqand shahar kengashiga qarashli bo'lgan Kimyogarlar, Xishrav (ikkalasi ham 1952-yilda tashkil topgan), Farhod (1981-yilda tuzilgan) shaharchalari ham mavjud bo'lgan [3]. Shaharlar bilan bir qatorda shaharchalarning mavjudligi aholining yashash muhitini ma'muriy maqomi turlicha bo'lgan manzilgohlar kesimida o'rganishga asos bo'ladi. Samarqand shahrining ichki tumanlarga bo'lingani hamda shahar kengashiga alohida shaharchalarning bo'ysunganligi esa viloyat markazining boshqaruv tuzilishi bir necha hududiy bo'g'inni qamrab olganini anglatadi. Aholining turmush tarzini tahlil qilishda ushbu shaharchalarning shakllanish vaqti, turar joylar bilan ta'minlanishi hamda shahar markazidagi xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqish lozim.

Shu bilan birga, tramvay parklari ham ko'paydi. Bu esa 1948-yilda tramvaylar yordamida tashilgan yuklarni bir yarim baravar, passajirlar tashishni esa 1947-yildagiga nisbatan ikki baravar ko'paytirishga imkon berdi. 1950-yilga kelib yana yangi tramvay yo'llari qurildi, tramvay vagonlari tag'in ham ko'paytirildi. Shu tufayli bir yilda 6 million passajirni tashish mumkin bo'lib qoldi. Relsli transportdan tashqari, shaharda passajirlar tashiydigan 16 ta avtobus va 38 ta taksi mashinasi bo'lib, bular yiliga 2 millionga yaqin kishini, ya'ni ilgari vaqtdagiga qaraganda to'rt baravar ko'p passajirlarni tashish imkonini berdi. 1947-yilda shaharda birinchi trolleybus qurildi [4]. Aholining turmush tarzi nuqtayi nazaridan, transport tarmog'ining kengayishi yashash hududlari bilan ish joylari, ta'lim muassasalari va xizmat ko'rsatish maskanlari o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash uchun sharoit yaratgan. Shu jihatdan, transport infratuzilmasidagi o'zgarishlarni shahar aholisining mehnat faoliyati va kundalik ehtiyojlarini ta'minlovchi moddiy omillardan biri sifatida baholash mumkin.

Uy-joy qurilishini rivojlantirish bilan bir qatorda, respublika kengashlari qishloq aholisiga ko'rsatiladigan davlat xizmatlari ko'lamini kengaytirish bo'yicha muayyan ishlarni amalga oshirdilar. Masalan, Samarqand viloyatida 1959-yilda 6 ta tuman markazi va 92 ta qishloq aholi punktida suv ta'minoti tizimlari qurildi. 1959-yilda qishloq joylardagi turar joy maydonlarining 1,4 foizi oqava suv bilan ta'minlandi va 1965-yilga kelib bu ko'rsatkich umumiy yashash maydoni 249 200 m² yoki 45 foizni tashkil etuvchi 6397 ta kvartiraga yetdi [5]. Uy-joyning kundalik ehtiyojlarga mosligi uning tegishli kommunal tarmoqlar bilan ta'minlanganlik darajasiga ham bog'liqdir. Shu jihatdan, tuman markazlari va qishloq aholi punktlarida suv ta'minoti tizimlarining tashkil etilishi qishloq turmushining moddiy sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan infratuzilmaviy tadbir sifatida ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonni uy-joy qurilishining miqdoriy natijalarini maishiy qulayliklar bilan to'ldirishga qaratilgan yo'nalish sifatida baholash mumkin.

1951-yilda shahar ma'muriyati tomonidan o'tkazilgan inventarizatsiya hisobotiga ko'ra, Samarqanddagi uy-joylarning 95 foizi g'ishtdan (70 foiz) yoki yog'och karkasli inshootlardan (g'isht bilan to'ldirilgan) (25 foiz) qurilgan. 1960-yillardan boshlab ommaviy uy-joy qurilishi dasturi va yig'ma ko'p qavatli uylar qurilishi bu nisbatlarni o'zgartirdi, ammo loydan qurilgan uylarning ulushi hech bo'lmaganda xususiy uylar ulushi kabi yuqori bo'lib qolgan [6].

1958-yilda Toshkent bilan Samarqand o'rtasida qatnaydigan avtobus yo'li ochildi. Bu yo'l respublikaning mana shu eng katta shaharlari o'rtasida qatnovni yaxshilashga imkon berdi [7]. Shu nuqtayi nazardan, ushbu yo'nalishning tashkil etilishini Samarqand aholisining turmush sharoitlarini belgilovchi transport xizmatlari rivojining tarkibiy qismi sifatida

baholash mumkin. Bu holat ijtimoiy hayotni faqat shahar ichidagi kundalik qatnov doirasida emas, balki shaharlar o'rtasidagi harakatlanish imkoniyatlari bilan bog'liq holda ham o'rganish zaruratini ko'rsatadi.

Samarqand viloyatida 1963-yilda qishloq joylarda 1774 ta kvartira gaz bilan ta'minlangan bo'lsa, 1965-yil oxiriga kelib 4426 ta kvartira gaz bilan ta'minlangan; 1966-yilda ularning soni 17 000 taga yoki 10 baravar ko'paygan [8]. Mazkur jarayonning ijtimoiy ahamiyati turar joylarning kommunal jihatdan jihozlanishi va ro'zg'or ehtiyojlarini ta'minlash imkoniyatlari bilan belgilanadi. Uy-joy qurilishi aholining yashash maydoniga bo'lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan bo'lsa, gazlashtirish turar joylardan foydalanishdagi maishiy qulayliklarni oshirishga xizmat qiluvchi yo'nalish edi. Gazdan foydalanish, xususan, ovqat tayyorlash bilan bog'liq kundalik yumushlarni tashkil etishda qulayroq sharoit yaratishi mumkin bo'lgan.

1980-yillarda Samarqand viloyatida aholiga ko'rsatilgan maishiy xizmatlarning pul ifodasidagi hajmi muntazam ravishda oshib borgan. Statistika ma'lumotlarga ko'ra, ushbu ko'rsatkich 1980-yildagi 33,8 mln rubldan 1985-yilda 45,7 mln rublga, 1989-yilda 80,0 mln rublga va 1990-yilda 86,9 mln rublga yetgan. Maishiy xizmatlar shahar va qishloq aholisi o'rtasida ham muayyan darajada taqsimlangan bo'lib, 1980-yilda qishloq joylarda 16,8 mln rubllik, shaharlarda esa 17,0 mln rubllik xizmatlar ko'rsatilgan. 1990-yilga kelib mazkur ko'rsatkichlar tegishli 40,0 va 46,9 mln rublni tashkil etgan [9].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 1946–1991-yillarda Samarqand viloyatida amalga oshirilgan ijtimoiy siyosat uy-joy qurilishi, transport, suv va gaz ta'minoti, maishiy xizmatlar hamda boshqa ijtimoiy infratuzilma yo'nalishlarining bosqichma-bosqich kengayishiga olib keldi. Ayniqsa, urushdan keyingi dastlabki yillarda shahar xo'jaligini tiklash va aholining maishiy sharoitlarini yaxshilash ustuvor vazifalardan biri bo'lgan bo'lsa, keyingi davrlarda ushbu siyosat qishloq hududlarini ham kengroq qamrab ola boshladi. Shu bilan birga, keltirilgan statistik va manbaviy ma'lumotlar ijtimoiy xizmatlar hajmining o'sishi barcha hududlar va aholi qatlamlari uchun bir xil darajada qulaylik yaratganini anglatmasligini ko'rsatadi. Shahar va qishloq hududlari, shuningdek, turli ma'muriy birliklar o'rtasida infratuzilma va xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarida tafovutlar saqlanib qolgan. Demak, Samarqand viloyatida sovet ijtimoiy siyosatining ta'siri bir tomondan moddiy va ijtimoiy infratuzilmaning kengayishi bilan, ikkinchi tomondan esa uning hududiy va ijtimoiy jihatdan notekis namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Samarqand tarixi. II tom / mas'ul muharrir I. M. Mo'minov. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 326.
2. Samarqand tarixi. II tom / mas'ul muharrir I. M. Mo'minov. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 326.
3. O'zbekiston tarixi. IX jild. Samarqand tarixi / mas'ul muharrir B. S. G'oyibov. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – B. 337.
4. Samarqand tarixi. II tom / mas'ul muharrir I. M. Mo'minov. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 333.
5. Акимбаева П. Х. Из истории борьбы Советов УзССР за улучшение сферы обслуживания тружеников села (1959–1965) // Общественные науки в Узбекистане. – 1988. – № 2. – С. 42.
6. Van der Straeten J., Petrova M. Mud Bricks in a Concrete State: Building, Maintaining and Improving One's Own House in Soviet Samarkand, 1957–1991 // The Persistence of Technology: Histories of Repair, Reuse and Disposal / ed. by S. Krebs, H. Weber. – Bielefeld: transcript Verlag, 2021. – P. 120.
7. Samarqand tarixi. II tom / mas'ul muharrir I. M. Mo'minov. – Toshkent: Fan, 1971. – B. 337.
8. Акимбаева П. Х. Из истории борьбы Советов УзССР за улучшение сферы обслуживания тружеников села (1959–1965) // Общественные науки в Узбекистане. – 1988. – № 2. – С. 42.
9. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1990 г.: статистический ежегодник / Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. – Ташкент: Узбекистон, 1991. – С. 83–84.